P O L E M I K I,   R E C E N Z J E,   S P R A W O Z D A N I A

ROCZNIKI PSYCHOLOGICZNE
Tom XII, numer 2 – 2009

Darren L a n g d r i d g e, *Phenomenological psychology. Theory, research and method*, Harlow, UK: Pearson Education 2007, ss. 181

Książka Darrena Langdridge'a to przystępne kompendium wiedzy na temat fenomenologicznego nurtu badań we współczesnej psychologii. Psychologia fenomenologiczna, jak zaznacza autor, to nie jedyny, ale jeden z możliwych sposobów uprawiania badań jakościowych. Fenomenologiczny model badań jakościowych nie stanowi jednolitej grupy. Istnieje wiele odmian i alternatyw, po które może sięgać badacz zainteresowany jakościowymi analizami psychologicznych fenomenów. Langdridge wyodrębnia trzy współcześnie istotne nurty fenomenologicznej psychologii, wskazuje podobieństwa i różnice pomiędzy nimi oraz przedstawia perspektywy rozwoju. W książce udało się autorowi zachować równowagę pomiędzy prezentacją teoretycznych podstaw poszczególnych podejść a ich praktycznymi aplikacjami w konkretnych projektach badawczych. W związku z tym *Phenomenological psychology* śmiało może stanowić podręcznik zarówno dla uczących się studentów, wprowadzając ich w tematykę psychologii fenomenologicznej, jak i przewodnik dla badaczy, którzy myślą o prowadzeniu badań naukowych opartych na paradygmacie fenomenologicznym lub którzy w swoich projektach badawczych zamierzają wykorzystać elementy analiz jakościowych.

Darren Langdridge jest profesorem psychologii na Open Univeristy w Wielkiej Brytanii. Jego zainteresowania koncentrują się wokół procesów konstruowania i rekonstruowania tożsamości. Langdridge prowadzi badania nad sposobami tworzenia „nowoczesnych" tożsamości seksualnych oraz zmianami w zakresie konstruowania i rozumienia tego, czym jest „rodzina". Analizował m.in. takie zagadnienia, jak motywacja do rodzicielstwa czy oczekiwania młodych homoseksualistów wobec perspektywy ojcostwa. W swoich projektach wykorzystywał krytyczną analizę narracji opartą na fenomenologii i hermeneutyce.

Phenomenological psychology składa się z dwóch głównych części. Pierwsza z nich poświęcona jest filozoficznym podstawom trzech głównych nurtów psychologii fenomenologicznej (rozdziały 1-4). Druga część prezentuje zastosowanie filozoficznych założeń w metodach i strategiach badawczych (rozdziały 5-7), które są bogato ilustrowane konkretnymi przykładami badań i analiz, oraz przedstawia krytyczną dyskusję nad wybranymi problemami fenomenologicznie zorientowanej metodologii (rozdział 8).

Początkowy rozdział wprowadza czytelnika w podstawowe założenia jakościowego sposobu uprawiania nauki – wyjaśnia kluczowe pojęcia, specyfikę fenomenologicznego paradygmatu, wskazuje na odmienność epistemologicznej pozycji, przedmiotu poznania w stosunku do paradygmatu pozytywistycznego i ilościowej analizy danych. Langdridge traktuje psychologię fenomenologiczną jako „rodzinę metod", których wspólnym mia-

nownikiem jest przedmiot badania. Kiedy badacz aplikuje założenia fenomenologii filozoficznej na grunt psychologii, w centrum swoich zainteresowań umieszcza subiektywne doświadczenie świata, w którym żyje jednostka. Główny cel fenomenologicznie zorientowanej psychologii to badanie „doświadczeń" i tego, w jaki sposób „świat jawi się człowiekowi". W związku z tym psychologia fenomenologiczna korzysta z zestawu metod, które pozwalają badaczowi pozyskać bogaty opis konkretnego doświadczenia i/lub narracji o doświadczeniu (pozwalają odtworzyć i zrozumieć sposób konceptualizacji tego doświadczenia przez jednostkę). Fenomenologowie postulują, że nie ma sensu myśleć o przedmiotach w świecie w oddzieleniu od sposobu ich spostrzegania. Nie starają się w związku z tym dzielić świata na rzeczywistość, która istnieje realnie i niezależnie od poznającego go podmiotu, oraz na tę, która ujawnia się nam dzięki procesom percepcji. Przedmiot poznania staje się bowiem dla nas „realny" tylko wtedy, gdy mamy możliwość spostrzegania go – gdy jest on dany naszej świadomości (s. 4). Umysł człowieka, ukierunkowując się na spostrzegany obiekt, jednocześnie nadaje mu znaczenie. W fenomenologii „doświadczenie" i „nadawanie znaczenia" to kluczowe konstrukty pojęciowe. Fenomenologowie podkreślają kontekstualność samego „doświadczenia", jak i sposobu jego poznawania. W związku z tym w badaniach kładzie się szczególny nacisk na analizę perspektywy osoby badanej i badacza, a także kulturowe i społeczne uwarunkowania ich pozycji. Jednocześnie metody jakościowe starają się dotrzeć nie tylko do subiektywnej perspektywy i sposobu definiowania rzeczywistości konkretnej jednostki. Celem jest odnajdywanie bardziej ogólnych zasad i prawidłowości wyznaczających różne sposoby doświadczania i wartościowania przez człowieka tego, co go w życiu spotyka.

W rozdziałach poświęconych filozoficznym podstawom fenomenologicznej metodologii Langdridge przedstawia myśl E. Husserla i objaśnia w przystępny sposób podstawowe kategorie jego fenomenologicznej metody: intencjonalności, rozróżnienie między *noema* a *noesis*, stosowanie zasady *epoche*, redukcji fenomenologicznej i „wyobrażeniowego różnicowania podejść" do obiektu będącego przedmiotem doświadczenia, pojęcie *essence* (stałej struktury doświadczenia) – określającego cel i możliwości poznania badacza.

Następnie autor prezentuje dwa kierunki, w jakich ewoluowała myśl fenomenologiczna: egzystencjalizm i hermeneutykę. Metody odwołujące się do założeń egzystencjalizmu opierają się głównie na myśli M. Heideggera, J.-P. Sartre'a, S. de Beauvior i M. Merleau-Ponty'ego (rozdział 3). Zwrot hermeneutyczny w fenomenologii dokonał się dzięki H.-G. Gadamerowi oraz P. Ricoeurowi (rozdział 4). Autor wyjaśnia założenia egzystencjalizmu i hermeneutyki. Ukazuje również, w jaki sposób prace Gadamera i Ricoeura skupiają zainteresowanie badaczy na języku i przygotowują podstawy dla rozwoju narracyjnych koncepcji oraz badań w psychologii.

Rozdział 5 rozpoczyna drugą cześć poświęconą praktycznym zastosowaniom fenomenologicznej metodologii. Autor porównuje trzy podstawowe sposoby prowadzenia fenomenologicznych badań jakościowych, wskazując podobieństwa i różnice między nimi, a także sugerując, iż rozwój badań jakościowych przebiega w kierunku od metod opisowych ku metodom coraz bardziej interpretacyjnym. Prezentując argumenty zwolenników obu nurtów, sam skłania się ku metodom opartym na wielostronnej interpretacji.

Kolejne rozdziały poświęcone są odpowiednio fenomenologii opisowej, fenomenologii hermeneutycznej i analizom narracyjnym.

Fenomenologia opisowa to najbardziej tradycyjne podejście do prowadzenia badań jakościowych, zapoczątkowane oraz rozwijane przez A. Giorgiego i jego współpracowników. Metody deskryptywne oparte są na klasycznej transcendentalnej fenomenologii Husserla i koncentrują się na opisie fenomenów ludzkiej egzystencji tak jak są przeżywane i doświadczane. Badacz stara się zidentyfikować „jednostki znaczeniowe", które następnie są rozpatrywane pod kątem ich psychologicznego znaczenia. Poprzez wielokrotną analizę tekstu, od jednostkowych detali przechodzi on ku bardziej ogólnym znaczeniom (odkrywane są kolejne warstwy znaczenia analizowanych jednostek znaczeniowych). Istotne jest, aby badacz pozostawał bliżej samych danych i ujawniających się w nich sensów, aniżeli angażował w proces ich rozumienia różne teoretyczne perspektywy. W fenomenologii opisowej poprzez zastosowanie *epoche* postuluje się „bezzałożeniowość", zawieszenie sądów, dopiero w ostatniej fazie analizy danych zestawia się uzyskane wyniki z istniejącymi teoriami. Efektem fenomenologii opisowej jest dotarcie do ogólnej struktury opisu danego doświadczenia.

Langdridge podkreśla, że metody oparte na fenomenologii hermeneutycznej prowadzą badaczy ku bardziej interpretacyjnym rezultatom. W kolejnym rozdziale przedstawia trzy takie grupy metod: IPA – interpretacyjną analizę fenomenologiczną (*interpretative phenomenological analysis*), HP – hermeneutyczną fenomenologię (*hermeneutic phenomenology*) i TA – analizę szablonową (*template analysis* – tłum. własne). Autor nadmienia, że interpretacyjny sposób uprawiania fenomenologicznych badań jest najbardziej popularny wśród psychologów w Wielkiej Brytanii. Zarówno IPA, jak i TA opierają się na tematycznej analizie danych, z tą różnicą, że w IPA raczej poszukuje się głównych tematów w zebranym materiale badawczym, a w TA analizuje się tekst pod kątem wcześniej przygotowanych zagadnień wywiedzionych z teoretycznych założeń badacza.

W rozdziale 8 autor książki wprowadza czytelników w założenia CNA – krytycznej narracyjnej analizy (*critical narrative analysis*) opartej na pracach Paula Ricoeura, a następnie szczegółowo omawia poszczególne jej etapy, na które składają się kolejno: identyfikacja przekonań badacza na temat przedmiotu badania, identyfikacja głównych tematów narracyjnych, identyfikacja tonu i funkcji retorycznej opowieści, odnajdywanie sposobu konstruowania tożsamości, wybór tematów wiodących i ich interpretacja, destabilizacja interpretacji i krytyczna synteza.

Główną zaletą recenzowanej publikacji jest systematyzacja wiedzy teoretycznej i praktycznej na temat fenomenologicznych badań jakościowych. Cel ten został osiągnięty dzięki zrozumiałej i logicznej kompozycji tematycznej. Sprzyja mu również przystępny, komunikatywny język, przekładający nieraz hermetyczne pojęcia i założenia filozofii fenomenologicznej na grunt psychologii. Walorem są również szczegółowo prezentowane przykłady praktycznych zastosowań poszczególnych metodologii w konkretnych projektach badawczych. Nie ma wątpliwości, że po przeczytaniu tej książki czytelnik posiądzie podstawową wiedzę z zakresu psychologii fenomenologicznej. Książka Langdridge'a nie wyczerpuje jednak zagadnienia. Wybór zaprezentowanych metod i sposobów analizy danych jest wyraźnie podporządkowany perspektywie autora i jego zainteresowaniom, z tego względu też ograniczony. Autor nie omawia na przykład możliwości wykorzystania

w badaniach jakościowych wskaźników ilościowych czy statystyk, które są stosowane zarówno w nurcie deskryptywnym, jak i interpretacyjnym. W tym względzie można powiedzieć, że badania jakościowe są bardziej zaawansowane aniżeli ich stan przedstawiony w *Phenomenological psychology*.

Autorowi udało się – moim zdaniem – ukazać, w jaki sposób filozofia wpłynęła na psychologię fenomenologiczną. Zaplecze filozoficzne poszczególnych metod jakościowych i różnice pomiędzy nimi nie zawsze są jasne i łatwo dostrzegalne dla psychologów, zwłaszcza tych nie przetrenowanych w filozoficznym warsztacie pojęciowym. Ich znajomość i właściwe rozumienie jest istotne przynajmniej z dwu względów. Po pierwsze, psychologom o orientacji fenomenologicznej pomoże w uzyskaniu większej precyzji terminologicznej. Po drugie, psychologom innych orientacji umożliwi korzystanie z wyników badań jakościowych (większa komunikowalność wyników). Hermetyczność teoretyczna badań jakościowych często staje się przyczyną braku zainteresowania nimi wśród badaczy, a w konsekwencji ich marginalizacji. Takie tendencje można obserwować w Polsce. Jednocześnie przegląd zagranicznych publikacji dotyczących badań jakościowych świadczy o wzrastającym zainteresowaniu paradygmatem fenomenologicznym w psychologii. Przykładowo w trzech ostatnich latach w Wielkiej Brytanii pojawiło się kilkanaście książek poświeconych zagadnieniom metodologii jakościowej. Prezentowana publikacja jest jedną z nich. Nurt ten rozwija się również w Stanach Zjednoczonych, o czym świadczy wzrastająca liczba czasopism naukowych. Również w Polsce istnieją środowiska akademickie od lat prowadzące projekty i analizy o charakterze jakościowym. Jednakże na polskim rynku wydawniczym do tej pory nie ukazała się książka, która systematyzowałaby wiedzę na temat fenomenologicznie zorientowanej psychologii. Oczywiście pojawiały się publikacje szerzej omawiające zagadnienie, np. poświęcone teoretycznym i metodologicznym problemom badań jakościowych (Straś-Romanowska, 2000; Stemplewska-Żakowicz, Krejtz, 2005), prezentujące wyniki badań psychologii narracyjnej (Dryll, Cierpka, 2004; Janusz, Gdowska, de Barbaro, 2008) czy założenia empirycznej psychologii fenomenologicznej (Giorgi, 2002). Częściowo zapotrzebowanie na tego typu podręcznik w Polsce wypełniła składająca się z dwóch części książka Davida Silvermana *Interpretacja danych jakościowych* oraz *Prowadzenie badań jakościowych*, wydana w 2008 r. przez Wydawnictwo Naukowe PWN. Silverman, który jest socjologiem, starał się, aby jego praca była przystępna dla badaczy z różnorodnych dyscyplin nauk społecznych. Psycholog znajdzie w niej użyteczne informacje, z pewnością jednak nie jest ona dla niego wystarczająca. Silverman omawia praktyczne przykłady badań z zakresu socjologii, które różnią się przedmiotem, celem, zwłaszcza zaś odniesieniem teoretycznym od tych prowadzonych na gruncie psychologii. W związku z tym nadal nie ma książki napisanej przez psychologa i dla psychologów. Problemem, na który warto zwrócić uwagę w tym miejscu (stanowi on zarówno efekt, jak też przyczynę braku publikacji o wspomnianym wyżej charakterze), jest wyraźnie ograniczona i niewystarczająca edukacja o metodologii prowadzenia badań jakościowych w trakcie trwania studiów psychologicznych. Polscy studenci psychologii poznają obowiązkowo i szczegółowo metody statystyczne i możliwości ich stosowania w badaniach ilościowych. Natomiast o metodach jakościowych i sposobach ich wykorzystania dowiadują się w sposób szczątkowy, często niepełny i zniekształcający. Problemem jest zwłaszcza znajomość i właściwe rozumienie filozo-

ficznych podstaw poszczególnych metod jakościowych, a co się z tym wiąże, umiejętność ich różnicowania i właściwego stosowania. Całościowe opracowanie myśli fenomenologicznej w kontekście jej psychologicznych zastosowań byłoby niezwykle użyteczne. Aktualnie zainteresowanych badaniami jakościowymi czytelników odsyłam do recenzowanej publikacji.

BIBLIOGRAFIA

Dryll, E., Cierpka, A. (red.) (2004). *Narracja. Koncepcje i badania psychologiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.

Giorgi, A. (2002). *Fenomenologia i badania psychologiczne*. Białystok: Wydawnictwo Trans-Humana.

Janusz, B., Gdowska, K., de Barbaro, B. (red.) (2008). *Narracja. Teoria i praktyka*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Silverman, D. (2008a). *Interpretacja danych jakościowych*. Warszawa: PWN.

Silverman, D. (2008b). *Prowadzenie badań jakościowych*. Warszawa: PWN.

Stemplewska-Żakowicz, K., Krejtz, K. (red.) (2005). *Wywiad psychologiczny. Wywiad jako postępowanie badawcze*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.

Straś-Romanowska, M. (red.) (2000). *Metody jakościowe w psychologii współczesnej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Renata Żurawska-Żyła
Katedra Psychologii Osobowości KUL

Dorota Kubacka-Jasiecka, Małgorzata Kuleta (red.), *W kręgu psychologicznej problematyki tożsamości*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2008, ss. 280

Chyba każdy z nas na pewnym etapie życie zadaje sobie pytania tożsamościowe: kim jestem? jaka/jaki jestem? Począwszy od starożytnych myślicieli, poprzez klasyków psychologii społecznej, takich jak James, którzy wprowadzili ten problem na płaszczyznę rozważań naukowych, do dzisiaj pytania te są wciąż aktualne, zaś próby dotarcia do odpowiedzi owocują mnogością ciekawych badań i płynących z nich wniosków. Ta różnorodność i rozbieżności istniejące na temat ludzkiej tożsamości są rezultatem zarówno przyjęcia określonych założeń antropologicznych, jak i samej złożoności zjawiska. Wydaje się, że w dobie globalizacji i coraz szybszych przemian problem tożsamości nabiera kolejnych, nowych odcieni.